

ОБИЧАЈИ И ТРАДИЦИЈА КОД СРПСКОГ НАРОДА

Традиција и обичаји у животу једног народа, поред језика и религије, вероватно најпресудније утичу на стварање и очување етничког идентитета те заједнице.

А колико је чување обичаја значајно за сваку заједницу најбоље говори изрека “боље земљу продати, него обичај изгубити”. У непрестаној трци за временом и профитом чему већи део човечанства данас робује, ери глобализације која поништава многе посебности народа и земаља, замењујући их универзалним и помало безличним вредностима, знамо ли шта су прави народни обичаји? Иако се многе културе преплићу и развијају под утицајем других културних образаца, ипак свака од њих задржава значајан део своје аутентичности. Суштина духовног развоја једног народа на најбољи начин се разуме проучавањем обичаја и културне традиције.

Обичаји од најранијих времена испуњавају једну од својих најзначајнијих улога, а то је чување идентитета народа. Тешко је одредити када је тачно неки обичај настао, али је то свакако било у најранијој прошлости. Настали су да би задовољиле најразличитије људске потребе, а како су се те потребе развијале и мењале, тако су се мењали и обичаји. Срби су народ са богатом традицијом, који је, због сплета различитих историјских околности, био суочен са великим искушењима њеног очувања. Због тога су многи обичаји код Срба током дугог временског периода изгубљени, или потиснути. Данас, у измењеним околностима, унутар српског ентитета, присутна је израженија тежња да се многи заборављени обичаји обнове и уткају у контекст савременог живота.

Најзаступљенији и најпознатији обичаји код Срба су обичаји животног циклуса, који су у вези са рођењем, крштењем, свадбом, одласком у војску, смрћу и други.

За религиозне обичаје Срба карактеристичан је велики број паганских ритуала, који чине суштину народне религије. Дуго времена Српска православна црква није могла да има значајан утицај на народ, посебно у периоду турских освајања. То је условило специфичну религиозност Срба, која је настајала на основу прожимања старе, предхришћанске религије и хришћанске традиције. Тај суживот хришћанских и прехришћанских ритуала, карактерише укупну српску народну религију, као и већину српских обичаја.

Неки стручњаци историјских наука сматрају да християнизација код Срба никада није до краја извршена, што даје посебан квалитет српској народној религији. Треба нагласити, да Срби, по том питању нису изузетак, јер у свим светским религијама постоје елементи из предхришћанског веровања и религија.

Процес узајамног прожимања предхришћанске и хришћанске традиције најбоље се види на српским најзначајнијим верским празницима, Божићу, Ускрсу и другим обичајима. Прослава Божића, на пример, показује да су основни елементи празника, као паљење бадњака, храна која се налази на свечаној трпези, печено месо (печеница) и улога положајника (човека који први честита прославу Божића у кући домаћина), феномени који корене имају у далекој прошлости. По мишљењу појединих истраживача, положајник, може представљати и “митског претка”, који долази у домове да му се укаже поштовање. Тиме су прославу Божића уткани и елементи “култа предака”, такође веома развијеног код Срба. Поједини божићни ритуали протумачени су и као остаци “соларног култа”, који је некада био развијен код Срба. На то указује сам дан прослављања Христовог рођења који по старом, јулијанском календару, пада у време зимске краткодневице, када је сунце најслабије. Веровало се да паљењем ватри, посебно божићних, људи дају снагу Сунцу да поново ојача за следећу годину, што је било изузетно значајно за аграрне културе, као што је била српска. Многи божићни ритуали, нарочито развијени у селима, који су имали

улогу да на магијски начин допринесу плодности земље, стоке и здрављу, такође су у вези са класичним аграрним култом.

Најбољи примери су божићне припреме обредних хлебова са шарама (чесница), храна на свечаној трпези, посипање житом положајника, обичај да се извуче столица положајника, да он седне на под, како би се срећа приковала за под, или огртање дебелим огртачем симболизују благостање и срећу. Међутим, занимљиво је да није само Православна црква у Србији преузимала нека нехришћанска веровања, којима је, да би их народ лакше прихватио, давала хришћанску одору, јер је таквих појава је било свуда у Европи.

Данас се у Србији одвија процес повратка традицији, међутим постоји опасности од помодарства, односно измишљања и увођења неких елемената, који не припадају српској традиционалној култури. О тим новим појавама и схватањима обичаја и њихове улоге, најречитије говори начин прослављања српске славе. Иако се слава одувек сматрала етничком одредницом за српски народ, у периоду владавине комунистичког режима, готово пола века, тај обичај је био потиснут у бројним породицама у Србији. Последњих 20-так година, дошло је до правог “бума” прихватања породичне славе и начина њеног прослављања, као и појава нових правила.

Познато је, да се породична слава наслеђује “с колена на колена”, са оца на сина, али данас славу желе да прослављају и људи који немају ту традицију у својој породици. Њима је омогућено сами да бирају славу коју желе да славе, или им је свештеник то саветовао. Међутим, оживљавање тог значајног и лепог обичаја српског народа није прошло без појава које могу да угрозе његову духовну димензију. Слава је увек била један вид реципрочног гостопримства, што је подразумевало, да онај код кога се иде на славу, треба да буде позван у госте када онај ко му је био гост слави своју крсну славу. Затим, ако сте једном позвани на славу, значи да ћете стално бити позивани и одлазити пуна срца, као и да ће се та традиција преносити и на будуће генерације. Прослављања славе је такође прилика да се људи окупе и заједно успоставе духовну везу са обичајем, а домаћин је био тај који части и који улаже значајна материјална средства. Зато српска народна традиција и не прописује ношење поклона на славу осим, како је то раније било, јабука за домаћицу, или коцка шећера за дете. Прилагођавање обичаја савременим условима омогућило је прослављање славе у кафанама или организовање прескупих слава, које могу постати проблем за госте, који можда неће моћи да организују прославу на сличан начин. Проблем је и шта понети на славу, посебно ако је неко домаћину донео вредан и скуп поклон, који неће баш тако лако да узврати. Претеривања се могу видети и на прославама општинских слава у градовима. Прослављање поједничне али и градске, општинске, еснафске или чак партијске славе са претеривањем у трошковима и другим грешкама, показују да је данас слава све више статусни симбол, што је потпуна супротност ономе што је била некада.

Бројни су примери мењања и прилагођавања обичаја савременом начину живота. Тренд глобализације који влада у свету такође значајно утиче на промену односа према традицији. И док је у оквиру ЕУ све јача традиционалистичка струја, која се труди да сачува оно што припада једном етносу или народу, у Србији, која је у процесу транзиције, и даље су евидентна сукобљавања између глобалистичке и традиционалистичке струје.